

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

lingens undersökning. En mera konkret struktur där kända fakta stöder eller ifrågasätter framställningen skulle bättre tydliggöra Apollinaires uppfattning om poetrollen, dess etik och estetik. Då hade kanske huvudfrågan, den om kampen, som utreds i det inledande kapitlet fått en annan vinkling. Ändå tydligare metodologiskt hade det förmodligen blivit att gå in medias res dvs. inleda med en analys av dikterna i Ondes och genom de bärande teman som därur utvunnits leda i bevis att Guillaume Apollinaire i Ondes visar en önskan att ge poeten en betydligt större roll än han tidigare haft och att detta tydligt speglas även i hans diktning inte enbart i hans manifestliknande texter. Nu kommer diskussionen om tematiken som sagt först i avhandlingens andra kapitel. Om avhandlingen känns onödigt lång, så förefaller slutledningen däremot lite väl kort, endast 4–5 sidor i förhållande till den analyserande avdelningens drygt 350 sidor.

Trots alla invändningar – av vilka en del går att avhjälpa i en andra upplaga – vill jag upprepa att avhandlingen inte bara är förtjänstfull utan också lärd och intressant. När det gäller metod och omfång har Ylva Lindberg möjligen haft en alltför ambitiös målsättning att förklara varför dikterna i Ondes är så speciella och att ge Calligrammes den plats hon menar att den förtjänar på jämställd fot med Alcools.

Margareth Wijk

Fredrik Agell, *Frågan efter livets mening. Om kunskap och konst i Nietzsches tänkande*. Symposium. Eslöv 2002.

Fredrik Agell disputerade hösten 2002 i litteraturvetenskap i Stockholm på avhandlingen *Frågan efter livets mening. Om kunskap och konst i Nietzsches tänkande*. Avhandlingen är substantiell redan till omfånget – över fyrahundra sidor – och en gedigen notapparatt vittnar om författarens lärdom och förtrogenhet med sitt ämne. Att boken är skriven på svenska torde visserligen (trots tysk Zusammenfassung) göra dess plats inom den internationella Nietzscheforskningen undanskymd, men bör å andra sidan skaffa den många svenska läsare och öka dess betydelse för den svenska diskussionen kring filosofen. Boken är dessutom (trots titelns germanism) skriven på god och lättläst svenska utan jargong.

De innehållsliga förtjänsterna är också iögo-

nenfallande i denna avhandling. Ett antal för Nietzscheforskningen centrala temata tas upp och författaren tillför dem alltid fräscha och tänkvärda synpunkter. Agells bok är stimulerande, författaren är ständigt beredd att pröva nya vägar. Att den sedan också är öppen för invändningar ligger i saken. Nietzsche är en svår tänkare, litteraturen kring honom oöverskådligt stor och präglad av mer än vanliga divergenser på snart sagt alla punkter. En hel del polemik finns också mycket riktigt i avhandlingen. Agell räds inte kontroverser.

Avhandlingens disposition och fokus utgör ett problem. Här finns en avdelning som handlar om Nietzscheceptionen i Tyskland och Frankrike, en som behandlar Nietzsches kunskapsteori, en som avhandlar filosofens åsikter om livets mening samt hans konstsyn samt ett appendix som diskuterar de olika Nietzscheutgåvorna. Det hela kan kännas som en sammanläggningsavhandling. Man misstänker att avhandlingsförfattarens inriktning ändrats under resans gång och att detta präglat också den slutliga versionsen. Det samband som ibland antyds mellan de olika avsnitten känns ibland oklart eller otillfredsställande.

Avdelningen om Nietzscheceptionen är intressant och tankeväckande. Ingen filosof har haft större inflytande på 1900-talets tankeliv än Nietzsche och berättelsen om detta inflytande har sitt eget intresse. Nietzsche urskild i sin *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* tre typer av legitim historieskrivning. De var den monumentalistiska som skildrar hjältar och gärningar i historien som förebildliga exempel, den kritiska som beskriver missförhållanden i det förgångna och manar till motstånd, och den antikvariska som pietetsfullt tillvaratar och bevarar varje detalj i det förflutna. Det kan kanske sägas att forskningen om Nietzsche själv genomlöpt dessa tre stadier. Den tidiga Nietzscheforskningen – man kan nämna Ernst Bertrams inflytelserika bok från 1919 – gick ofta ut på att framställa filosofen som profet för en ny tidsålder, som föregångare och föredöme. Också nazitidens Nietzscheception, t.ex. hos Alfred Baeumler, hade gärna denna tendens. Det följde en tid när Nietzscheforskningen framför allt var kritisk, filosofens roll som nazismens föregångare lyftes fram och avslöjades. Melker Johnsons *Nietzsche och Tredje riket* från 1943 är ett exempel på svensk botten. Idag har emellertid mycket av stridsdammet lagt sig eller åtminstone försvunnit från den dagspolitiska arenan. Nya tillförlitliga editioner,

framför allt de epokgörande Colli-Montinari-utgåvorna från de senaste årtiondena, har förändrat förutsättningarna för forskningen. En historisk-filologisk forskning med höga krav på akribi och källredovisning har följt. Det är till den forskningsinriktningen Agell sällar sig.

Den historiska forskningens lärdomspedanter har till sist fått sin hämnd på Nietzsche, kan man tycka. Men saken har onekligen sina fördeklar. Med intresse följer man vad Agell har att säga om exempelvis Jaspers, Heideggers eller Derridas Nietzschetolkningar. Allt är inte invändningsfritt, men i själva konfrontationen mellan dessa filosofiska djuptolkningar och den krassa filologin finns något upplysande och ibland överraskande.

Agells genomgång är likväl ytterst punktvis. En egendomlighet är att han försummat att ta del av viktiga arbeten kring Nietzscheceptionens historia som väl varit relevanta. Jag tänker exempelvis på Steven E. Aschheims *The Nietzsche Legacy in Germany*, Manfred Riedels *Nietzsche in Weimar* eller Jacques Le Riders arbete om det franska Nietzsche-mottagandet. Ibland belastas framställningen av direkta felaktigheter som när José Ortega y Gasset karaktäriseras som europafientlig och nationalistiskt sinnad högerradikal.

Diskussionen av Nietzsches kunskapsteori är givande och har sin tyngdpunkt i utredandet av det ofta obeaktade inflytandet från F. A. Lange. Även om Agell ibland alldeles orimligt övervärderar detta inflytande – som när han anser det vara långt mera betydelsefullt än Schopenhauers – gör han rätt i att lyfta fram det. Att mer hos Nietzsche än man tidigare förstätt haft sin utgångspunkt hos den samtida nykantianismen är en viktig insikt.

Agell ställer samman Nietzsches kunskapsteoretiska pessimism med frågan om livets mening. Somliga av hans formuleringar tycks ge vid handen att det enligt hans tolkning helt enkelt var misströstan om att nå sann kunskap som fick Nietzsche att resa frågan om livets mening. Men detta är uppenbarligen alltför snävt. Bakgrunden till Nietzsches "nihilism" finns kanske framför allt i insikten att "Gud är död" och att den europeiska mänskligheten därmed ställts i en ny andlig situation. Inte desto mindre har Agell åtskilliga upplysande resonemang om hur och varför frågan om livets mening fick så stark aktualitet för Nietzsche och på vad sätt detta hängde samman med viktiga inslag i den samtida tyska kulturdebatten. Konsten ger för Nietzsche som för så många i hans

samtid åtminstone en viktig del av svaret på frågan om livets mening. Agell utreder sinnrikt och övertygande Nietzsches ställning till retorik och poetik, belyst bl.a. genom Jacob Bernays tankar om Aristoteles och tragedin.

Dock ser Agell enligt min mening något för snävt på Nietzsches svar på frågan om livets mening. Detta svar finns inte rätt och slätt i konsten, som Agell åtminstone ibland tycks mena, inte ens i den dionysiska extasen, utan i en ny civilisation, en aristokratisk kultur av en annorlunda typ, där inte bara konsten utan framför allt livet självt fått en ny prägel.

Agells undersökning av Nietzscheutgivningens historia är värdefull. Dock förefaller mig Agell en smula för mycket hemfalla åt den sedvanliga svartmålningen av Nietzsches system, som blev den första samlaren och utgivaren av hans litterära kvarlåtenskap. Förvisso – Elisabeth Förster-Nietzsche var ingen sympatisk karaktär. Egenständig, dogmatisk, inbilsk och fåfång var hon onekligen i betydande utsträckning. Men det kan inte råda något tvivel om hennes kärlek till brodern eller om hennes beundran för hans verk. Det är till stor del genom hennes okuvliga energi som Nietzsches opublicerade kvarlåtenskap blivit bevarad. Kontroversiell blev därvid hennes och Heinrich Köselitz utgåva av Nietzsches påstådda efterlämnade storverk *Der Wille zur Macht*, som spelat stor roll för Nietzscheceptionen. Agell stämplar dess inflytande på Nietzscheceptionen som "ödesdigert" och talar om "den skandalösa och tendentiösa editionen" av Nietzsches kvarlåtenskap.

Men i verkligheten innehöll *Der Wille zur Macht* inga textförfälskningar. Utgivarnas brott var bara att sammanställa ett antal av Nietzsches efterlämnade anteckningar till en helhet. Man bör erinra sig att många av filosofihistoriens viktiga verk tillkommit just på det sättet, t.ex. Pascals *Tankar*, Gramscis *Fängelseanteckningar* eller Wittgensteins *Filosofiska undersökningar*. De hårda förebräelserna ter sig desto mer obefogade som Agell samtidigt med synbarligt instämmande citerar Jörg Salaquardas uppfattning att *Der Wille zur Macht* kanske "räddade" Nietzsche för filosofin. Det postuma storverket imponerade så mycket på ett antal viktiga Nietzscheforskare, bland dem Heidegger, att det avgörande influerade deras tolkning. Om Elisabeths brott bestod i att ha räddat brodern för filosofin genom att ge ut hans efterlämnade anteckningar vore hon kanske trots allt förtjänt av förlåtelse.

Alla de invändningar som man alltid kan ha inför en avhandling kring ett kontroversiellt ämne bör emellertid inte skymma blicken för arbetets förtjänster. Fredrik Agell har skrivit en begåvad och uppslagsrik avhandling. Den utgör ett väsentligt bidrag till den internationella Nietzscheforskningen och ett utomordentligt glädjande tillskott till den magra svenska Nietzsche-litteraturen.

Svante Nordin

Arne Toftegaard Pedersen, *Det marginaliserade gennembrud. Tre moderne svensksprogede romaner fra 1800ernes Finland*. Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press. Åbo 2002.

En tes i Arne Toftegaard Pedersens avhandling *Det marginaliserade gennembrud. Tre moderne svensksprogede romaner fra 1800ernes Finland* är att det svenska Finland redan när det begav sig, dvs. på 1880-talet, stod i närmare kontakt med det övriga Norden än man traditionellt varit benägen att tro. Jag ser det därför som endast följdriktigt att nu en dansk forskare presenterar sina resultat i en avhandling, skriven på danska vid Åbo akademi, ett svenskt universitet i Finland.

Toftegaard Pedersen avser att via ett studium av tre finlandssvenska romaner, Alexandra Gripenbergs *I tättande led* (1886), Ina Langes *”Sämre folk”* (1885) och Karl August Tavaststjernas *Barndomsvänner* (1886), nyansera och ifrågasätta den etablerade synen på 1880-talet och det moderna genombrottet i finlandssvensk litteratur. Den traditionella uppfattningen kan, enl. förf. (s. 7 ff.), uppspaltas i fyra centrala punkter. Den runebergiska eran följdes av en svag och färglös period i den finlandssvenska litteraturen; det moderna genombrottet kom sent; detta genombrott har exklusivt knutits till Tavaststjerna; 1800-talets författare har endast i ringa grad ansetts stå i kontakt med den samtida skandinaviska litteraturen.

Avhandlingen består av sju kapitel. Efter ett inledningskapitel, där problemställningen fixeras och teori/metod samt terminologi presenteras, ges i kapitel 2 en bred bakgrund till 1800-talets romanlitteratur, bl.a. Runebergs ställning och pionjärerna Adelaïde Ehrnrooths och Ferdinand Wahlbergs insatser. Kapitel 3 ägnas Gripenbergs *I tättande led*, kapitel 4 Langes *”Sämre folk”* samt kapitel 5 Tavaststjernas *Barndomsvänner*. I kapitel 6 hävdas att de tre behandlade verken är aktu-

ella och nordiska romaner: Författarna ”indgik i en moderne, nordisk bevægelse. ikke som epigoner, men på et selvstændigt og ligeværdigt niveau” (s. 281). Kapitel 7 sammanfattar undersökningens resultat. De sju kapitlen faller, som förf. själv påpekar (s. 19), under tre huvudavdelningar: en karaktéristik av det litterära och kulturella klimat i vilket de finlandssvenska författarna verkade, en tolkning av deras praktik, dvs. deras litterära verk, samt en diskussion av romanernas särprägel och nordiska profil.

Avhandlingen driver således en tes, en tes som i varje kapitel, ja, snart sagt i varje kapitelavsnitt, uppbyggs av andra delteser. Forskningen om det moderna genombrottet är synnerligen omfattande. Detta gäller dock i betydligt större utsträckning i Danmark, Norge och Sverige än i det svenska Finland. Metodiskt är förf. enligt egen utsago en eklektiker, mera ”litteraturhistoriker” än ”litteraturteoretiker” (s. 14), som utifrån de problem som skall lösas odogmatiskt hämtar verktyg från vitt skilda håll, allt från Bachtin, Booth och Greimas till feministiska centralgestalter som Gilbert/Gubar och Gaye Tuchman. Förutom en närläsning av de tre huvudtexterna och en genomgång av deras reception sätts de litterära verken i relation till sin samtids litteratur, debatt och historia.

Kapitel 2 ger en översikt av bakgrund och kontext: det samtida litterära och kulturella etablissemanget med Runeberg i centrum kontra en grupp unga anti-runebergiska och kosmopolitiska författare. Här granskas även romanens kritiska ställning, status och historia. Tesen är här fr.a. att Tavaststjernas *Barndomsvänner* (1886) inte är ”den första moderna romanen i den finlandssvenska litteraturen”. Den rangplatsen, hävdar förf., bör tillfalla Adelaïde Ehrnrooths *Tiden går och vi med den* (1878) eller Ferdinand Wahlbergs *De kärleksrike* (1882).

I kapitel 3 analyseras Alexandra Gripenbergs *I tättande led*. Tyngdpunkten ligger på hjältingen Sofies personlighetsutveckling samt en problematiserande diskussion av berättelsens karaktär av tendensroman.

Kapitel 4 ägnas Ina Langes *”Sämre folk”*. Romanen ses som en ’palimpsest’, dvs. – beroende av läsa-rt – en text med samhällskritisk potential resp. en ofarlig moralitet. Här ges bl.a. uppmärksamhet åt författarinnans medvetna val av en manlig pseudonym, Daniel Sten, och relationen mellan romanens förord och dess därmed samman-